

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Kauzacja w klasycznym języku hebrajskim : morfologia, semantyka i problemy terminologiczne

Author: Kamilla Termińska

Citation style: Termińska Kamilla. (2009). Kauzacja w klasycznym języku hebrajskim : morfologia, semantyka i problemy terminologiczne. W: H. Fontański, R. Molencki, O. Wolińska, A. Kijak (red.), "W kręgu teorii : studia językoznawcze dedykowane profesorowi Kazimierzowi Polańskiemu in memoriam" (S. 234-246). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

K a m i l l a T e r m i ń s k a

Kauzacja w klasycznym języku hebrajskim. Morfologia, semantyka i problemy terminologiczne

Przebiegając wszystko wokoło, idzie wiatr
i wraca się do kręgów swoich

[Ekl 1,6]¹

Problem sensów inkorporowanych w kategorii morfologiczne stał się ostatnio częstym tematem naukowych roztrząsań. Pragnę go podjąć w odniesieniu do biblijnego języka hebrajskiego, w którym kategoria sprawczości, zgodnie z regułą znajdującą zastosowanie do wszystkich języków semickich, wbudowana jest we fleksję czasownikową.

Pomijając morfologiczne kwestie związane z formą tematu, rodzajem afiksów, bezlikiem tzw. wyjątków i fonologiczno-fonetycznie uwarunkowanych odstępstw od regularności, formacja kauzatywna w hebrajskim biblijnym wyraża wielość subtelnie rozgraniczonych i niedyskretnie powiązanych sensów. One to, zazwyczaj przemilczane w podręcznikowych opracowaniach, które

---

¹ Ks. Stanisław Styś T.J. 1956 *Pismo Święte Starego Testamentu w przekładzie polskim W.O. Jakuba Wujka*.

W artykule korzystam z *Biblia Tysiąclecia. Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*. biblia2000@thfac.poznan.pl., stosując także tam wyszczególnione sigła biblijne. Czasem, jeżeli tłumaczenie odbiega od oryginału, a jest to istotne dla omawianego tematu, ingeruję w przytaczany tekst w kwadratowych nawiasach i opatruję dopisek własnym inicjałem.

ograniczają się do zasygnalizowania sprawczości, tak jak gdyby był to kategoria semantyczna zrozumiała *per se*, są przedmiotem moich rozważań.

Zaznaczam, że nie zastanawiam się tu nad związkiem przyczynowo-skutkowym w realnym świecie. Powstrzymuje mnie przed tym wielość koncepcji kauzacji, która jest stałym motywem historii filozofii i o której współczesny uczoney pisze: *Związek przyczynowy ma sens i wartość wyłącznie w ramach pewnej teorii fizycznej i wówczas oznacza on tylko to, że jeżeli spełnione są założenia twierdzeń tej teorii, to prawdziwe są same założenia [...]*. (Sokołowski 1987: 189). Tematem są dotychczas nie rozpoznane, a co za tym idzie nie posiadające swej nazwy, treści związane z konkretną formacją morfologiczną biblijnego języka hebrajskiego – koniugacją kauzatywną.

Jedną z najoczywistszych funkcji terminologii naukowej jest nazwanie zjawisk bądź dotychczas nie rozpoznanych, bądź nie wciągniętych w orbitę teoretycznych zainteresowań naukowych. Termin wskazuje jednoznacznie dany fenomen, sytuuje go wśród innych, w jakimś sensie podobnych i wydobywa dzięki temu takie jego właściwości, które bez tej procedury pozostałyby w ukryciu.

Poszukując zatem porządku poprzez wyłonienie typów semantycznych wśród hebrajskich formacji kauzatywnych, kładę nacisk na utworzenie właściwych dla nich terminów, których „mówiące” etykiety², zostały zaczerpnięte z łaciny będącej dla nauki europejskiej – zgodnie z szacowną tradycją – niewyczerpaną skarbnicą.

Kauzatywność w hebrajszczyźnie jest zatem prymarnie zdefiniowana jako kategoria morfologiczna, tzw. koniugacja hif' il.³ Analizuję ją, biorąc pod uwagę relację między formą podstawową tzw. qal i kauzatywną⁴, a posługuję się dwoma zasadniczymi kryteriami. Pierwszym z nich jest brak lub obecność dodatkowego (w stosunku do formy prostej) aktanta w konstruk-

---

² Nadanie rangi terminu wyrazowi potocznemu na ogół wykorzystuje jego zwyczajowe znaczenie. Termin pozbywa się polisemiczności wyrazu, wyostrzając jakiś niuans znaczeniowy i zapoznaje inne. Wyrывая wyraz ze swojego językowego środowiska, nadaje mu jednoznaczność poprzez zdefiniowanie kontekstów, czyli wciągnięcie w odmienną niż w języku codziennej komunikacji teoretyczną sieć powiązań semantyczno-składniowych. Jest to tylko jeden ze sposobów tworzenia terminów naukowych, a zachowanie – wraz z nadaniem statusu terminu wyrazowi języka potocznego – jednego z przysługujących mu znaczeń, nie jest wymogiem koniecznym, czego dowodem są liczne przykłady całkowitej rozbieżności semantycznej wyrazów funkcjonujących w obrębie języka naukowego i potoczności.

³ Stosuję dalej powszechnie używany skrót – Hif.

⁴ Mówiąc w ten sposób stosuję skrót myślowy; wyznając zdaniowa teorię sensu biorę pod uwagę nie tyle jednostki słownikowe, co konstytuowane przez nie wypowiedzenia.

cji kauzatywnej⁵, drugim – rodzaj modalności niesionej przez *causativum*; od twardej konieczności logicznej po permissywizm i probabilizm konstrukcji celowych.

W obrębie formacji kauzatywnej klasycznego języka hebrajskiego wydzielone zostały następujące dwa zasadnicze typy semantyczne. Pierwszy, w którym liczba aktantów formy podstawowej i kauzatywnej jest taka sama, acz nie wszystkie muszą być ujawnione w wypowiedzeniowych konkretyzacjach i drugi, w którym forma kauzatywna jest pod tym względem zwiększona o zazwyczaj osobowego, nie wykluczając boskiego, kauzatora.

Z powyższym skontaminowane jest kryterium modalności.

W typie pierwszym mamy do czynienia z koniecznością logiczną. Polega ona bądź na takim opisie sytuacji w formie podstawowej, który pozostaje prawomocny dla formy kauzatywnej; jeżeli na przykład ktoś *splaca dług* komuś (רצה – RC(H) – forma podstawowa), to niejako z konieczności ktoś *otrzymuje spłatę długu* (forma kauzatywna)⁶. Wariantem typu z koniecznością logiczną jest grupa druga, w której forma podstawowa jest znaczeniowo szersza od formy kauzatywnej i również z konieczności ją implikuje. Na przykład *świecić* gdzieś (אור – `WR – forma podstawowa), to coś *oświeślać* (forma kauzatywna).

Drugim typem są tego rodzaju formacje kauzatywne, które posiadają w sobie immanentnie obecną modalność epistemiczną, presuponując różne stopnie pewności, co do konieczności/możliwości zaistnienia zdarzeń pożądanых z punktu widzenia nieobecnego w formie podstawowej, a obecnego w kauzatywnej osobowego kauzatora.

⁵ Dla Tesničre'a był to warunek *sine qua non* dla konstrukcji kauzatywnej.

⁶ Muszę w tym miejscu poczynić merytoryczne zastrzeżenie. Tak w tej, jak i pozostałych, grupie podobieństwo znaczenia, czy inna omawiana relacja między znaczeniami formy podstawowej Qal i kauzatywnej Hif. dotyczy znaczenia wymodelowanego. Nie stawiam sobie za zadanie pełnego opisu leksykograficznego przytaczanych rdzeni, lecz jedynie ukazanie i zilustrowanie przykładami tekstów omawianej relacji semantycznej. Taka postawa pozwala na abstrahowanie od wszelkiego rodzaju idiomatyzmów, nieregularności, marginaliów i wyjątków. Za przykład niech służy relacja między prostą i sprawczą formacją rdzenia ילד YLD, gdzie, pomijając znaczenie akuszerowania, skupiam uwagę na wspólnych dla obu formacji znaczeniach *sprowadzać/ wydawać na świat; płodzić, rodzić*. Np. Qal: *Mężczyzna zbliżył się do swej żony Ewy. A ona poczęła i urodziła Kaina, i rzekła: «Otrzymałam mężczyznę od Pana». A potem urodziła jeszcze Abła, jego brata.* [Rdz 4, 1–2] wobec Hif.: *A po urodzeniu się* (dosł.: Hif.: *spłodzeniu* – KT) Seta żył Adam osiemset lat i miał (dosł. Kal: *spłodził* – K.T.) synów oraz córki. [Rdz.5,4]

Utworzone zostały w ten sposób dwa typy, z których pierwszy posiada dwa podtypy o stosunkowo ostro zarysowanych granicach: *aequativum* i *factivum*, drugi zaś, pięć podtypów o granicach płynnych: *informativum*, *permissivum*, *evocativum*, *incitativum*, *directivum*. Ponieważ tego rodzaju uporządkowanie nie jest klasyfikacją logiczną, nie można się po nim spodziewać, by wszystkie możliwe hebrajskie formy sprawcze jej podlegały i by nie było takiej, która należałaby do dwu „klas” jednocześnie. Nie ma tylko, naturalnie, klasy pustej. Każdy podtyp ilustruję reprezentatywnymi, według mojego zdania, skontekstualizowanymi przykładami.

A zatem pierwszy typ konstrukcji kauzatywnych konstituowanych przy pomocy morfologicznej koniugacji sprawczej, cechując się brakiem dodatkowego kauzatora oraz koniecznością logiczną, mieści w sobie dwie semantyczne klasy, które, jak powiedziano powyżej, nazwałam *aequativum* i *factivum*.

Aequativum⁷

Forma ta nie wzbogaca semantycznie formy podstawowej, jest jej w zasadzie równoważna, czasem proponując jednak ogłęd sytuacji z odmiennej perspektywy. Przykładowym niech będzie rdzeń ענה `N(H) – *odpowiedzieć, odrzec, dać świadectwo, dać do zrozumienia, wysłuchać, mówić, oznajmić*, czyli *de facto*: *uczestniczyć w rozmowie*. Powtarza on, w pewnym sensie, to samo znaczenie w *causativum* – *odpowiedzieć, przejąć się, trafnie, obtemperare*.

Qal: **Rzekł znowu Abraham**: «Pozwól, o Panie, że jeszcze osmielę się mówić do Ciebie, choć jestem pyłem i prochem. [Rdz 18,27], «Wstań, a pojedziemy!» – rzekł do niej, lecz ona nic nie **odpowiadała**. [Sdz 19,28] wobec Hif: **Niech ja z kolei coś powiem**,/ *niech ja wyjawię swą wiedzę!* / *Gdyż słów jestem pełen, / od wnętrza duch mnie przymusza*. [Hi 32,17–18]; *Słowami nie poprawi się sługi, / bo rozumie, a nie odpowiada*. [Prz 29,19]

Być może brak kompetencji właściwej użytkownikowi języka ojczystego oraz nadmierna ufność pokładana w słownikach sprawia, że znaczenia proste i przyczynowe (Qal i Hif.) w pewnych przypadkach nakładają się na siebie i są trudne do odróżnienia. Tak dzieje się np. przy rdzeniu מהּ MH(H) – *wytrzeć, zetrzeć, wytrzeć, zmasać*, a przykładem niech służy zestawienie: Qal: *Teraz wypisze kapłan na zwoju słowa przekleństwa, a następnie zmy-*

⁷ Łacińskie *aequo* znaczy m.in. *równać, wyrównywać, równoważyć, stawiać na równi*

je je wodą goryczy. [Lb 5,23] wobec Hif.: *Pamiętajże, Boże mój, o tym i nie wymaż moich zbożnych czynów, które spełniłem dla domu Boga mojego i dla jego obsługi.* [Ne 13,14]

Modelową sytuacją jednakże jest struktura wymagająca przynajmniej dwu uczestników – osobowych aktantów. Wówczas formacja podstawowa i sprawcza różnią się głównie akcentem kładzionym to na jednego, to na drugiego uczestnika opisywanej przez rdzeń czynności. Zwierciadlane pary tworzy m.in. rdzeń: רצה RC(H) – Qal: *zapłacić, spłacić dług*, np. *wskutek czego Ja postępowałem na przekór im i zaprowadziłem ich do kraju nieprzyjacielskiego, ażeby upokorzyło się ich nieobrzezane serce i ażeby zapłacili za swoje przestępstwo.* [Kpł 26,41] wobec Hif.: *otrzymać spłatę długu*, np. Hif.: *Wtedy ziemia będzie obchodzić swoje szabaty przez wszystkie dni swego spustoszenia, a wy będziecie w kraju nieprzyjaciół. Wtedy ziemia będzie odpoczywać i **obchodzić*** [dosł. *otrzyma spłatę długu, zadośćuczynienie* – K.T.] *swoje szabaty.* [Kpł 26,34] Podobnie z rdzeniem נחל NHL, który w formie podstawowej –Qal oznacza *dziedziczenie, objęcie dziedzictwa, otrzymanie go na własność i wzięcie w posiadanie*. Natomiast w formie kauzatywnej – Hif. przeciwnie – *obdarowanie kogoś jakąś własnością, wyposażenie, obdarzenie dziedzictwem, spadkiem*. Qal: *Będę ich wypędzał sprzed ciebie stopniowo, aż się rozrośniesz i będziesz mógł **objąć kraj w posiadanie**.* [Wj 23,30] wobec Hif.: *Jozue, syn Nuna, który ci służy, on tam wejdzie. Jemu dodaj odwagi, gdyż on **wprowadzi Izraela w posiadanie** [tej ziemi].* [Pwt 1,38]

W tych i wielu innych wypadkach trudno mówić o jakiejś sprawczości *sensu stricte*. Forma kauzatywna użyta jest do ukazania innej optyki, odmiennej perspektywy tego samego zdarzenia. Trudno mi znaleźć odpowiedni termin dla tego, znanego też i w polszczyźnie zjawiska (słynne: *wynająć mieszkanie, czy pożyczyć pieniądze*, które dopiero ukontekstowane ujawniają swoją perspektywę). Być może właściwsze byłoby wydzielenie odrębnej grupy i opatrzenie jej terminem *aspectivum*.

Factivum⁸

Forma kauzatywna w tym typie wyraża doprowadzenie do końca jakiegoś procesu sygnalizowanego formą podstawową, pokazanie jego istoty,

⁸ Łacińskie *facio* to obok *czynić, robić, dokonywać* także *okazywać* (np. *miłosierdzie*), *powodować, pobudzać, przygotować*.

a w stosunku do człowieka, uzewnętrznienie jakiegoś, przypisywanej mu w formie podstawowej, cechy, potwierdzenie jej w postępowaniu, uczynienie jej bardziej oczywistą, skonkretyzowaną. Tutaj także nie musi nastąpić zwiększenie, w stosunku do formy podstawowej, liczby aktantów.

Rdzenie, na których opieram swe przekonanie, co do istnienia takiej grupy, często w formie podstawowej mówią o właściwościach psychicznych, a w sprawczej o ich konkretyzacji w działaniu. Przekonującymi, według mnie, przykładami są rdzenie odwołujące się do dobroci i złości.

Rdzeń יָטַב YTB w Qal – koniugacji podstawowej oznacza: *być dobrym, pięknym, odpowiednim, właściwym, , podobać się, dobrze się powodzić, być radosnym, zadowolonym*. Forma sprawcza – Hif. obdarzona jest znaczeniami: *dobrze, właściwie, słusznie postąpić/uczynić, wyświadczyć łaskę, dobro, uszczęśliwić, rozweselić, doprowadzić do porządku*, słowem: *to do good*. Np. Qal: *A Bóg widział, że wszystko, co uczynił, było bardzo dobre*. [Rdz 1,31 et passim] wobec Hif.: *Pan zapytał Kaina: «Dlaczego jesteś smutny i dlaczego twarz twoja jest ponura? Przecież gdybyś **postępował dobrze**, miałbyś twarz pogodną; jeżeli zaś nie będziesz **dobrze postępował**, grzech leży u wrót i czyha na ciebie, a przecież ty masz nad nim panować*». [Rdz 4,6–7]

Podobne zjawisko obserwujemy w rdzeniu יָרָע R ` ` , który w formie podstawowej – Qal oznacza: *być lub wydawać się złym, zepsutym*, a w sprawczej – Hif.: *źle postępować, dopuszczać się zła, spowodować, wyrządzić zło*. Być może chodzi o dualizm między predyspozycjami a ich fizyczną manifestacją, czyli *de facto* urzeczywistnienie się, faktualizacja ukrytych preferencji psychicznych. Jako przykłady niech posłużą: Qal: [Sara] *rzekła do Abrahama: «Wypędź tę niewolnicę wraz z jej synem, bo syn tej niewolnicy nie będzie współdziedzicem z synem moim Izaakiem»*. *To powiedzenie Abraham **uznał za bardzo złe** – ze względu na swego syna. A wtedy Bóg rzekł do Abrahama: «Niechaj ci się nie **wydaje złe** to, co Sara powiedziała o tym chłopcu i o twojej niewolnicy. Posłuchaj jej, gdyż tylko od Izaaka będzie nazwane twoje potomstwo*. [Rdz 21,11–12]; *Skoro Choronita Sanballat i ammonicki sługa Tobiasz to usłyszeli, bardzo **im się to nie podobało**, że przyszedł ktoś, kto się zatroszczył o Izraelitów*. [Ne 2,10] wobec Hif.: *Wszak < to wy skradliście srebrny puchar>, ten, z którego pija pan mój i z którego potrafi wróżyć. **Źle postąpiliście, dopuszczając się takiego czynu!**» [Gn 44,5]; *Wszak od tej chwili, gdy poszedłem do faraona, by przemawiać w Twoim imieniu, **gorzej się on obchodzi** z tym ludem, a Ty nic nie czynisz dla wybawienia tego ludu*». [Wj 5,23]*

Informativum⁹

Forma kauzatywna wzbogacona jest, w stosunku do formy podstawowej o osobowego aktanta władnego dostarczyć jakichś informacji, wyjaśnień, pouczeń. Można pokusić się o uogólnienie, iż grupa ta zawiera przede wszystkim rdzenie odnoszące się do zmysłowo-intelektualnego postrzegania świata o znaczeniach odwołujących się m.in. do uwagi, badania, obserwacji, pamięci.

Chciałabym zwrócić szczególną uwagę na jeden z rdzeni najszerzej odnoszących się do poznania יָדַע YD', który w formie podstawowej oznacza m.in.: *zauważyć, spostrzec, doświadczyć, odczuć, poznać, znać, (z-)rozumieć, wiedzieć, rozróżniać, troszczyć się*, a także *mieć stosunek seksualny, pozostawać w związku seksualnym*. Forma kauzatywna zawiera znaczenia: *dać poznać, pouczyć, wyznaczyć, objawić, opiewać*, a wyraziściej: *to make know, to inform, pronuntiare, docere*, które generalnie są ustnymi sposobami rozszerzania wiedzy. Ilustracją jest następujące zestawienie: Qal: *Liczę obecnie osiemdziesiąt lat. Czy potrafię rozróżnić między tym, co dobre, a tym, co liche?* [2 Sm 19,36] wobec Hif.: *Potem rzekł do Koracha i całej jego zgrai: «Rano **da poznać** Pan, kto do Niego należy, kto jest święty i może zbliżyć się do Niego. Jedynie temu, kogo wybrał, dozwoli zbliżyć się do siebie.* [Lb 16,5] .

Dostarczanie informacji może wykorzystywać różne kanały zmysłowe, szczególnie ewidentne zaś są, gdy mają charakter wzrokowy (pokazać) i słuchowy (powiedzieć).

Rdzeń רָאָה R'(H) – w formie podstawowej: *widzieć, patrzeć, oglądać, spoglądać, wpatrywać się, wejrzeć, upatrzeć, sprowadzać, mieć coś na oku, doświadczyć, poznać* w formie kauzatywnej eksponuje znaczenia: *ukazać, pokazać*, a nawet *wyjaśnić*: np. Qal: *Gdy królowa Saby **ujrzała** (R'(H)) całą mądrość Salomona oraz pałac, który zbudował, jak również zaopatrzenie jego stołu w potrawy i napoje, i mieszkanie jego dworu, stanowiska usługujących jemu, jego szaty, jego podczaszych, jego całopalenia, które składał w świątyni Pańskiej, wówczas wpadła w zachwyt.* [1 Krl 10,4–5] wobec Hif.: *Panie mój, Boże, Tyś zaczął swojemu słudze **objawiać** swą moc i rękę potężną. Któryż bóg na niebie lub na ziemi dokonał takich dzieł i czynów potężnych jak Twoje?* [Pwt 3,24]; *Zapytałem: «Co to znaczy – panie mój?» Anioł, który mówił do mnie, odpowiedział: «**Wyjaśnię** ci ich znaczenie».* [Za 1,9]; *Zawarł z nimi*

⁹ Znaczenie łacińskiego *informo* to *nadawać formę, kształtować i kształcić, uczyć, wyjaśniać, dostarczać informacji*.

układ i kazał im złożyć przysięgę <w świątyni Pańskiej>, i **pokazał** im syna królewskiego. [2 Kr 11,4]; Elizeusz odpowiedział: «Pan **objawił** mi, że będziesz królem Aramu». [2 Kr 8,13]

Odnoszący się do słuchu rdzeń שָׁמַע SZM' zakłada przede wszystkim, lecz nie wyłącznie, słuchanie ze zrozumieniem jakiejś wypowiedzi, np. Qal: *Lepiej jest **słuchać** karcenia przez mędrca, niż słuchać pochwały [dosł. pieśni – KT] ze strony głupców.* [Koh 7,5]. Natomiast znaczenia kauzalne to: *uczynić słyszalnym, dać słyszeć, obwieszczać, ogłosić, oznajmić, rozbrzmiewać, wołać.* Przykłady Hif.: *Pan bowiem **sprawił**, że w obozie aramejskim **usłyszano** turkot rydwanów, tętent koni i wrzawę ogromnego wojska, tak iż mówili jeden do drugiego: «Oto król izraelski najął przeciwko nam królów chetyckich i królów egipskich, aby ruszyli przeciwko nam».* [2 Kr 7,6]; *Nie lękajcie się ani nie przerażajcie! / Czyż nie **przepowiedziałem** z dawna i nie oznajmiłem? / Wy jesteście moimi świadkami: czy jest jaki Bóg oprócz Mnie? / albo inna Skala? – Ja nie znam takiego!* [Iz 44,8]

Permissivum¹⁰

Causativum bogatsze jest w tym typie od formy podstawowej o osobowego aktanta, który dopuszcza do zaistnienia warunków urzeczywistnienia się jakichś stanów i procesów oraz wykonywania określonych w formie podstawowej czynności, umożliwia je, bądź zgadza się na nie.

Dwom rdzeniom chcę przypisać funkcję wzorcowych. Wzorcem może być tutaj שָׁכַן SZKN, w Qal: *zatrzymać się, (za-)mieszkać, obozować, nocować, zabawiać gdzieś, mieć legowisko, być bezpiecznym, spoczywać, wylegiwać się, np. *Jeśliby zaś rodzina była za mała do spożycia baranka, to niech się postara o niego razem ze swym sąsiadem, który **mieszka** najbliżej jego domu, aby była odpowiednia liczba osób.* [Wj, 12,4] Forma kauzatywna charakteryzuje się znaczeniem: *pozwolić (za-)mieszkać, rozbić namiot, np. *To mówi Pan Zastępów, Bóg Izraela: Poprawcie postępowanie i wasze uczynki, a **pozwolę** **wam** **mieszkać** na tym miejscu.* [Jr 7,3]**

Równie reprezentatywny jest rdzeń שָׁלַט SZLT, który w formie podstawowej oznacza *władać, panować, dysponować siłą, potęgą, dominować, uci-*

¹⁰ Łacińskie *permittere* to *rzucić do celu, a więc wypuścić, zwolnić strzałę, by trafiła w cel.* Pozostałe znaczenia, które pomagają w funkcjonowaniu **permissivum** w charakterze terminu to: *pozostawić, pozwolić, dopuszczać, zgadza się.*

skąć, a w kauzatywnej wyraża pozwolenie, dopuszczenie do tego. Formę Qal rejestruje wypowiedzenie: *A któż to wie, czy mądry on będzie, czy głupi? A **władać** on będzie całym mym dorobkiem, / w który włożyłem trud swój i mądrość swoją pod słońcem.* [Koh 2,19], natomiast następną dokumentuje Hif.: *Dla każdego też człowieka, / któremu Bóg daje bogactwo i skarby i któremu **pozwała** z nich **korzystać**, / wziąć swoją część i cieszyć się przy swoim trudzie – to Bożym jest darem.* [Koh 5,18]

Evocativum¹¹

Forma kauzatywna wyraża sprawczość osobowego, dodatkowego względem formy podstawowej, aktanta, który jest władny spowodować, że coś, jakiegoś zdarzenie, czynność, stan czy zjawisko będące treścią formy podstawowej, które nie zaistniałoby bez wywołującej je interwencji, urzeczywistnia się jak gdyby w naturalny sposób.

Dwa rdzenie wydają mi się szczególnie predestynowane do posłużenia się nimi.

Pierwszy to זכר ZKR, który w koniugacji podstawowej oznacza *myśleć, rozmyślać, pamiętać, przypominać sobie, wspominać*, np. *Ale Bóg, **pamiętając** o Noem, o wszystkich istotach żywych i o wszystkich zwierzętach, które z nim były w arce, sprawił, że powiał wiatr nad całą ziemią i wody zaczęły opadać.* [Rdz 8,1], natomiast jako formacja sprawcza: *napominać, przypominać, przywoływać wspomnienia, nasuwać na pamięć, wychwalać*, np.: *Jeśli nie zapomnisz o mnie, kiedy będzie ci się dobrze działo, okaż mi życzliwość: **wspomnij** o mnie faraonowi, aby mnie uwolnił z tego miejsca.* [Rdz 40,14]; *Przez wszystkie pokolenia **upamiętnię** twe imię; / dlatego po wiek wieków sławić cię będą narody.* [Ps 45,18]

Doskonałym przedstawicielem tego typu jest rdzeń יצ' YC' – *wyjsć, wystąpić, wyruszyć, ujsć, wzejść*, dla którego forma kauzatywna zawiera znaczenia: *wyprowadzić, kazać wyjść, wzejść, pojawić się, wydać, wysłać, wynieść, usunąć, rozprzestrzenić, rozdzielić*, mówiąc krótko: *to cause to go*. Przykładem na formę podstawową niech będzie: *«Ja, Ja zawieram przymierze z wami i z waszym potomstwem, które po was będzie; z wszelką istotą żywą, która jest z wami: z ptactwem, ze zwierzętami domowymi i polnymi, jakie są przy was,*

¹¹ Łacińskie *evoco* znaczy m.in. *wywoływać, sprawić, żeby coś się odbyło, żeby jakieś zdarzenie zaszło.*

ze wszystkimi, które **wyszły** z arki, z wszelkim zwierzęciem na ziemi. [Rdz 9,9–10], a formy kauzatywnej: Rdz 1,12 i 1, 24 «Niechaj ziemia **wyda** [czyli: *sprawi, że wyjdą na zewnątrz* – KT] rośliny zielone: trawy dające nasiona, drzewa owocowe rodzące na ziemi według swego gatunku owoce, w których są nasiona» [Rdz 1,12]; «Ja jestem Pan, twój Bóg, który cię **wywiódł** z ziemi egipskiej, z domu niewoli. [Wj 20,2] Znaczeniem formy kauzatywnej jest tu zatem evocativum: wywoływać dane zjawisko wyrażane formą podstawową.

Incitativum¹²

Między formą podstawową a sprawczą zachodzi tutaj następująca relacja: w formie podstawowej wyrażona jest jakaś czynność, zazwyczaj osobowego wykonawcy, do której ma on pewne inklinacje, a causativum wprowadza nowego aktanta, który tę czynność pobudza, prowokuje, zachęca do niej, stymuluje.

Reprezentantem typu może być rdzeń odnoszący się w formie podstawowej do *pracy, wykonywania jakiejś czynności, służby, niewolnictwa*: עבד 'BD np. *Jak **służyłem** twemu ojcu, tak **będę służył** tobie*. [2Sm 16,19]. W formie sprawczej pojawia się znaczenie zmuszania do pracy, wydawania w tym celu rozkazów, zniewolenia, np.: *Egipcjanie bezwzględnie **zmuszali** synów Izraela do ciężkich prac*. [Wj 1,13]; *Ja także usłyszałem jęk Izraelitów, których Egipcjanie **obciążyli robotami**, i wspomniałem na moje przymierze*. [Wj 6,5]; [...] *Nabuchodonozor, król babiloński, nałożył swojemu wojsku trudne zadanie przeciw Tyrowi*. [Ez 29,18]

Równie dobrze może posłużyć za wzorzec rdzeń זנה ZN(H), który w formie podstawowej oznacza *niewierność, zdradę, uprawianie nierządu*, a w sprawczej namawianie do tego procederu, *uczynienie z kogoś nierządnicy*. Omawianą relację wyraźnie widać w zestawieniach wypowiedzeń: Qal: *Podnieś oczy na pagórki i patrz: / gdzie jest miejsce, na którym nie **dopuszczałaś się nierządu**?* [Jer 1,2]; *Gdy przebywali w Szittim, zaczął lud **uprawiać nierząd** z Moabitkami*. [Lb 25,1] wobec Hif.: *A także nie możesz brać ich córek za żony dla swych synów, aby one, uprawiając nierząd z obcymi bogami, nie **przywiodły** twoich synów **do nierządu** z bogami obcymi*. [Wj 34,16]; *Nie*

¹² Łacińskie *incito* to m.in. *wprawiać w ruch i nadawać szybkość, pobudzić, zachęcić, zapalić, podżegać do czego*.

wydawaj swej córki na hańbę, **czyniąc ją nierządnicą**, aby kraj nie uległ nierządowi i nie był pełen rozpusty. [Kpł 19,29]

Directivum¹³

W typie tym w formie sprawczej osobowy causator rozkazuje wykonywać jakąś czynność wyrażana przez formę podstawową, zarządza jej wykonaniem, przy czym jest on do tego uprawniony, a odmowa musiałaby się wiązać z jakimiś sankcjami. W formie podstawowej preferowane jest znaczenie pełnienia jakiejś społecznej funkcji, nie jest to jednakże wymóg konieczny.

Relacja ta zachodzi między formą podstawową i kauzatywną w wypowiedzeniach konstytuowanych np. przez rdzeń מלך MLK, który w Qal wyraża *królowanie*, ewentualnie inchoatywnie: *rozpoczęcie królowania*, a w Hif. *uczynienie królem*. Np. Qal: *Jeśli będziecie się bali Pana, służyli Mu i słuchali Jego głosu, nie sprzeciwiali się nakazom Pana, jeśli będziecie tak wy, jak i wasz król, który nad wami panuje, szli za Panem, Bogiem waszym [wtedy Pan będzie z wami].* [1 Sm 12, 14]; *Absalom skierował tajnych posłańców do pokoleń izraelskich, żeby mówili: «Gdy tylko posłyszycie dźwięk trąby, wołajcie: „Absalom został królem w Hebronie”»* [2 Sm 15,10] wobec Hif.: *Jonatan zaś odrzekł Adoniaszowi: «Raczej nie! Nasz pan, król Dawid, ogłosił królem Salomona* [1 Krl 1,43]; *Odtąd już Samuel nie zobaczył Saula aż do chwili swej śmierci. Smucił się jednak, iż Pan pożałował tego, że Saula uczynił królem nad Izraelem.* [1Sm 15,35]

Jako wzorzec przywołać tu również można rdzeń צדק CDQ, któremu przypisuje się w formie podstawowej znaczenie bycia *sprawiedliwym, prawym, bez winy, szlachetnym, mieć rację i słuszość*, natomiast w formie sprawczej *uznać za sprawiedliwego, niewinnego etc., usprawiedliwić, uniewinnić, nauczyć sprawiedliwości, wymierzyć sprawiedliwość, przyznać rację bądź słuszość*. Większość wypowiedzeń odwołuje się do metafory przewodu sądowego, gdzie co innego znaczy być niewinnym, a co innego wydanie uniewinniającego wyroku. Być może dlatego rdzeń ten tworzy wypowiedzenia mieszczące się w omawianym typie. Por. Qal: *Tylko przeciw Tobie zgrzeszyłem/ i uczyniłem, co złe jest przed Tobą, / tak że się okazujesz sprawiedliwym w swym wyroku / i pra-*

¹³ Łacińskie *directo*, spokrewnione z *directio* (*kierunek, drogowskaz, kierownictwo*) i *directorium* (*kierownictwo, wskazówka, poradnik, przewodnik*), oznacza m.in. *odwracać, tłumaczyć, interpretować w odmiennych kategoriach*.

wym w swoim osądzie. [Ps 51,6] wobec Hif.: *Jeśli wyniknie spór między ludźmi, staną przed sądem, tam ich osądzą i za **sprawiedliwego uznają** niewinnego, a skazą winowajcę.* [Pwt 25,1]; *wtedy Ty wysłuchaj w niebiosach i racz działać – rozsądź między Twoimi sługami, złego skazując na karę, aby na jego głowę spadła odpowiedzialność za jego postępowanie, a **sprawiedliwego uznając niewinnym** za jego uczciwość.* [1Kr 8,32]; *Ujmijcie się za sierotą i uciśnionym, / wymierzcie **sprawiedliwość** nieszczęśliwemu i ubogiemu!* [Ps 82,3]

Kategoria przyczynowości w zdroworozsądkowym, przedteoretycznym doświadczaniu świata jest zadomowiona tak w kulturze europejskiej, jak i semickiej. Jednakże umocowanie związku przyczynowo-skutkowego w językach posiadających odmienne struktury sprawia, że myślenie sprawcze jest w dużej mierze różne dla obu tych etnosów i to, co klasyfikowane jest jako kauzacja w polszczyźnie i w jakimkolwiek języku semickim posiada tylko wąski pas „części wspólnej”. Język polski, na przykład, ma do dyspozycji niemal „czyste” semantycznie kauzatory czasownikowe (typu: *sprawiać, wywoływać, powodować*), których hebrajszczyzna biblijna jest pozbawiona, lecz których sens jest wbudowany w paradygmat flekcyjny, tzw. koniugację hif'il. Semantyczne właściwości tej właśnie formacji morfologicznej, stanowiące istotny problem w semitystyce, zostały przeze mnie poddane analizie. Wykazała ona szereg różnic w organizowaniu świata przez biblijny język hebrajski i współczesną polszczyznę. Kauzacja pojawia się w tego typu konstrukcjach, które nie są postrzegane jako przyczynowo-skutkowe z naszego punktu widzenia. Artykuł stanowi potwierdzenie tezy o tezy o odrębności myślowej determinowanej strukturą języka.

Causative forms in classical Hebrew: Morphology, semantics, and terminological problems

The article endeavours to systematize the multitude of meanings in the so-called causative forms (Hif il) in Biblical Hebrew. It analyses semantic relations between two morphological forms – basic and causative – in terms of modality criteria and absence of an additional agent. Along this way of classification, we separated two types, the former of which contains two subtypes (aequativum, factivum) whereas the latter contains five subtypes (informativum, permissivum, evocativum, incitativum, directivum).

Bibliografia

- Sokołowski, L. M. 1987. *Alberta Einsteina filozofia fizyki*. W M. Heller, A. Michalik, J. Życiński (red.). *Filozofować w kontekście nauki*. Kraków: PTT.
- Ks Styś, Stanisław, T. J., red. 1956. *Pismo Święte Starego Testamentu w przekładzie polskim W.O. Jakuba Wujka*. Wyd. drugie poprawione. Kraków.
- Biblia Tysiąclecia. Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*. biblia2000@thfac.poznan.pl